

Andrzej Blewiński

Ewangelizacja kultury czy inkulturacja Ewangelii

Collectanea Theologica 72/4, 95-104

2002

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ANDRZEJ BLEWIŃSKI, ŁÓDŹ

EWANGELIZACJA KULTURY CZY INKULTURACJA EWANGELII

Na co dzień ludzie żyją bardzo intensywnie i nie zastanawiają się nad ważnymi sprawami. Jednak niekiedy istnieje konieczność zwrócenia uwagi na to, co dzieje się wokół nas, aby choć trochę zrozumieć otaczającą rzeczywistość. Do zjawisk, które nam towarzyszą w sposób oczywisty, należą zagadnienia kultury. Ze względu na ich wieloaspektowość trudno jest interpretować te problemy we wszystkich możliwych przejawach, ale warto zatrzymać się nad dwoma bardzo ważnymi. Chodzi o spojrzenie na kulturę w kontekście religijnym, gdyż *de facto* ma ona swoje źródło w wierzeniach. Z kolei zastanawiając się nad interpretacją religii i religijności stwierdza się, że w tych pojęciach niejako *implicite* zawarty jest element kulturowy. Wbrew pozorom zagadnienia religii i kultury należą do fundamentalnych zagadnień, choć nie są one zazwyczaj przedmiotem codziennych dociekań, dlatego wiele osób po prostu je pomija. Warto więc te sprawy przybliżyć, aby w ten sposób uświadomić sobie ich ważność.

Rozumienie kultury i religii

Są rzeczywistości, które wzajemnie się uzupełniają, przenikają i tak koegzystują, że nie sposób ich oddzielić. Przykładem tego jest związek kultury i religii, istniejący od zarania dziejów. Z uwagi na fakt, iż mamy do czynienia z pojęciami wieloznacznymi należy najpierw dokonać ich operacjonalizacji, by uniknąć wieloznaczności.

Pomimo że kultura na przestrzeni dziejów zmieniała swój zakres pojęciowy, różnie formułowano definicje, jednak zawsze była i jest związana z działalnością człowieka. Chcąc odkryć i usystematyzować wszystkie znane pojęcia i określenia, pomimo istotnych różnic, znajdziemy jednak w nich zawsze cztery wspólne elementy. Są to:

1. Współdziałanie ludzkie, jako główna siła twórcza kultury,
2. Całokształt różnych dóbr i wartości jako wytwór tej współpracy,
3. Natura jako pole urzeczywistniania tej współpracy oraz jej przedmiot,
4. Doskonalenie natury samych ludzi jest naczelnym działaniem kulturowej¹.

Kultura, jest wszechobecna, wypełnia całą przestrzeń ludzką. Jest wszędzie tam, gdzie jest człowiek.

Religia to realna i dynamiczna relacja osobowa człowieka do rzeczywistości transcendentalnej. Złożoność zjawiska sprawia, że istnieje wiele określeń religii. Można stwierdzić, że religia stanowi jednolity system wierzeń i praktyk, które zespalają się w jedną wspólnotę moralną zwaną Kościołem tych wszystkich, którzy do niej należą. U podstaw religii leży fakt bytowej niewystarczalności osoby ludzkiej oraz doświadczana przez człowieka potrzeba dopełnienia osobowego. Nadto konieczny jest fakt religijny i religijne doświadczenie. Najwyższą wartość – *sacrum* – można zdobyć jedynie w wyniku uznania swojej bezsilności i konieczności otrzymania pomocy „z góry”. Wyznawana religia domaga się uzewnętrznienia w postaci praktyk. Podmiotem religijności jest zawsze człowiek. Niektórzy twierdzą, że religia stanowi dział kultury obok nauki, sztuki i moralności.² Naukowa podstawa religii opiera się na teologii, która jako dyscyplina naukowa ma swoje uzasadnienie w objawieniu, wierze, kerygmacie, ludzkim poznaniu i religijnej podmiotowości człowieka.³

Bez względu na przyjęte określenia łatwo zauważyć, że istnieją bliskie związki między kulturą a religią.

Kultura w świetle Biblii

Pismo Święte jest księgą specyficzną i jedyną w swoim rodzaju. Powstało bowiem na skutek natchnienia Bożego, a więc ma podwójne autorstwo: Boga i człowieka. W związku z tym znajdujemy w nim oprócz niezwykle istotnych treści o charakterze religijnym również osobiste walory pisarzy. Łatwo zauważyć specyfikę języka, stylu, po-

¹ F. Bednarski, *Teologia kultury*, Kraków 2000, s. 11.

² Z. Pawlak (red.), *Katolicyzm A-Z*, Poznań 1982, s. 325-330.

³ *Tamże*, s. 367.

głędów, osobistych odczuć i przekonań. Spotykamy też wyraźny kontekst historyczno-kulturowy epoki i środowiska. Dlatego Biblia jest dziełem kultury i to najwyższej jakości. Niepodobna oddzielnie traktować Pismo Święte i kulturę. Niejako narzuca się wniosek o wzajemnej twórczej roli i inspiracjach, jakie z tego wynikają.

Znaczenie Biblii dla kultury ujawnia się przede wszystkim: w uznaniu pracy nad doskonaleniem natury, a więc tego, co jest istotą kultury, za najbardziej pierwotny nakaz Boży; w pewnych opisach cennych dla historii sztuki; w literackiej wartości samych ksiąg Pisma Świętego; w historii prawodawstwa; w przekazaniu licznych zwyczajów i obyczajów ludów semickich w zamierchłej przeszłości; w ważnych przyczynkach do historii Izraela oraz innych ludów Bliskiego Wschodu.⁴

Treść ksiąg biblijnych ma wartość naukową, a potwierdzają to odkrycia archeologiczne. Dlatego można powiedzieć, że świadectwa Biblii sięgają korzeniami w głąb historii ówczesnego świata, a odkrycia archeologów uzupełniają, tłumaczą i potwierdzają opowiadania biblijne.⁵

Jednak najważniejsza wartość Biblii w relacji do kultury nie opiera się na zewnętrznych opisach. Jest to bowiem wielka historia zbawienia człowieka oraz ukazanie środków do jego osiągnięcia.

Kultura w pierwotnym chrześcijaństwie

Twórca chrześcijaństwa swoim życiem i nauką dokonał całkowitego przewrotu w kulturze, gdyż potraktował ją jako doskonalenie życia przez współpracę z Bogiem, czyniąc to na bazie natury. Tak powstała wizja nowego człowieka. W ten prosty sposób Chrystus wskazał ostateczny cel kultury, drogę jej tworzenia oraz środki do jej urzeczywistnienia. Dzięki nauce Jezusa zaistniało zupełnie nowe odniesienie nie tylko do moralności i religii, ale również do literatury, filozofii i sztuki. Niewątpliwe reperkusje tego można odnaleźć w postępie społecznym i gospodarczym. Wprawdzie Chrystus nie był politykiem ani ekonomistą, ale Jego posłannictwo zyskało rangę prawdziwego celu ostatecznego ludzkości, nie tylko doczesnego. Mistrz z Nazaretu wciąż wskazuje na miłość Boga i ludzi jako jedy-

⁴ F. Bednarski, *Teologia kultury*, s. 36.

⁵ J. Thomson, *Biblia i archeologia*, Warszawa 1965, s. 350.

ną drogę zbawienia. Wszelka zwierzchność ziemską jest służbą wobec obywateli.

W chrześcijaństwie została podkreślona godność i wielkość człowieka, a także zbawczy wymiar jego pracy. Życie społeczne zyskało walor sakramentalny. Wprawdzie fundamentalne zasady religii nie uległy zmianie w ciągu wieków, jednak wiele ważnych aspektów życia pozostało jedynie w sferze pięknej teorii.

Kultura w ujęciu II Soboru Watykańskiego

Rewolucyjne spojrzenie na kulturę dokonało się podczas obrad II Soboru Watykańskiego. Wyrazem tego jest Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym⁶. Drugi rozdział drugiej części jest całkowicie poświęcony zagadnieniom kultury. Ojcowie Soboru, doceniając rolę i wartość kultury, ujmują ją w znaczeniu statycznym – jako zespół wartości wytworzonych pracą społeczną człowieka celem doskonalenia natury (KDK 53). Proponują też znaczenie dynamiczne kultury – jako procesu wychowania ludzi ku tworzeniu wartości. Ta interpretacja zaś została wyjaśniona w Deklaracji o wychowaniu chrześcijańskim.

Celem dokumentów soborowych traktujących o kulturze nie było opracowanie naukowych czy filozoficznych aspektów kultury. Główną motywacją było ukazanie zasadniczych treści pod kątem przydatności duszpasterskiej. Dlatego „mianem kultury określono to wszystko, czym człowiek doskonali i rozwija wielorakie uzdolnienia swego ducha i ciała: stara się drogą poznania i pracy poddać świat pod swoją władzę; czyni bardziej ludzkim życie społeczne tak w rodzinie, jak i całej społeczności państwowej przez postęp obyczajów i instytucji; wreszcie w dziełach swoich w ciągu wieków wyraża, przekazuje i zachowuje wielkie doświadczenie duchowe i dążenia po to, aby służyły postępowi wielu, a nawet całej ludzkości” (KDK 53).

Wciąż postępujące przemiany światowe we wszystkich dziedzinach życia powodują transformacje w sektorze ludzkiej myśli. Zmiany umysłowości i struktur stają się powodem zakwestionowania wartości otrzymanych dóbr. Dotyczy to zwłaszcza młodzieży, która wyraża zniecierpliwienie, rozdrażnienie i bunt. Nowe warunki

⁶ Teksty Konstytucji są cytowane według wydania: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Poznań 1968 (dalej w tekście KDK).

ki wywierają wpływ na życie religijne. Zauważa się sprzeczności i zakłócenia równowagi między życiem praktycznym a rozumowaniem teoretycznym i wymaganiami sumienia.

To wszystko uświadamia dobroczynną inspirację kultury na życie człowieka. Współczesne nauki ściśle rozwijają zmysł krytyczny, natomiast historyczne umożliwiają szerszy dostęp do skarbów różnych form kultury. Tego typu ukierunkowanie jest pozytywne, ale niepełne. Dlatego Kościół wychodzi z propozycją zbawienia ludzkości przez jej ewangelizację, która ma wielorakie powiązania z kulturą. Najbardziej znaczące i charakterystyczne relacje to:

1. Objawienie Boże dokonywało się zawsze stosownie do stanu kultury właściwego różnym epokom (KDK 58).

2. Kościół posługiwał się dorobkiem różnych kultur, zawsze jednak przy zachowaniu istotnej treści Chrystusowego posłannictwa (KDK 58).

3. Kościół wiele zawdzięcza kulturze konkretnych narodów, przez co staje się wewnątrz znacznie bardziej dojrzały (KDK 44).

4. Kościół potrafi nawiązać łączność z różnymi formami kultury co powoduje wzajemne ubogacenie (KDK 58).

5. Wszyscy bez wyjątku mają prawo do kultury (KDK 53). Bez kultury nie ma prawdziwego i pełnego człowieczeństwa (KDK 60).

Kościół przypomina wszystkim, że kultura ma zmierzać do integralnego doskonalenia osoby ludzkiej dla dobra wspólnoty całej ludzkiej społeczności (KDK 59). Wypowiedzi zawarte w dokumentach soborowych są nowatorskie, gdyż wcześniej Kościół oficjalnie nie zdefiniował kultury, ani nie określił jej celów i zadań, choć w praktyce wszystkie one były respektowane. Soborowe rozumienie kultury znacznie poszerza horyzonty myślowe oraz wyzwala nowe inspiracje.

Kultura w nauczaniu Jana Pawła II

Jan Paweł II jest pionierem w dziedzinie twórczości i wyróżnia się wszechstronną znajomością kultury w różnych dziedzinach życia: religijnej, moralnej, naukowej, artystycznej, sportowej, a nawet w pracy fizycznej. Wiele doświadczeń życiowych oraz przemysłów osobistym sprawiło, że jego poglądy są wyjątkowo krystaliczne. Okazuje się, że samo rozumienie kultury jest zadziwiająco zbieżne z tym, co zawarto w dokumentach soborowych.

Według poglądów papieża, człowiek jest nie tylko sprawcą własnego działania, ale jest także jego twórcą. Do istoty sprawczości należy wywołanie zaistnienia oraz istnienia skutku. Do istoty twórczości należy natomiast ukształtowanie dzieła. Owocami ludzkiej twórczości są dobra zaspokajające potrzeby życia ludzkiego, czyli wartości umożliwiające lub ułatwiające osiągnięcie prawdy, dobra i piękna.⁷ Nadto papież zwraca uwagę na „uduchowienie” materii oraz na „materializację” ducha. Oba te ciągi wytworów są w dziełach kultury równie pierwotne, jak odwieczne.⁸

W nauce Jana Pawła II zauważa się specyficzny antropocentryzm, który jednak zawsze jest podporządkowany chrystocentryzmowi. Ojciec Święty wyjaśnia, że chrześcijaństwo wyrasta ze szczególnego wzajemnego odniesienia Boga i człowieka, jest antropocentryczne, gdyż jest w pełni teocentryczne.⁹ W takim kontekście intelektualnym powstała encyklika *Redemptor hominis*. Z kolei inna encyklika *Laborem exercens* traktuje pracę ludzką jako bezpośrednią przyczynę sprawczą kultury. Cały świat naukowy i artystyczny garnie się do następcy św. Piotra, który zawsze pragnie osobistych spotkań z tymi grupami. W ten sposób oddaje należny szacunek twórcom kultury. Papież nadaje ogromne znaczenie kulturze w aspekcie życia społecznego i politycznego. Przyszłość człowieka zależy od kultury, a ta czerpie swoją wartość z przesłanek konfesyjnych.

Kultura w dokumentach II Polskiego Synodu Plenarnego

Najważniejszy dokument polskiego Kościoła, określający działalność duszpasterską na najbliższe lata zajmuje się również kulturą. Jest to ujęcie wieloaspektowe z odniesieniami do różnych dziedzin praktycznej strony funkcjonowania chrześcijaństwa. Jednak najważniejszy jest szósty rozdział, który bezpośrednio podejmuje to zagadnienie. Okazuje się, że sprawy kultury są pryncypialne dla życia społeczno-religijnego. Obecnie, bardziej niż kiedykolwiek, potrzeba kultury w mediach, gdyż one w znacznym stopniu kształtują nowe spojrzenie na człowieka i jego środowisko. W sposób wyraźny

⁷ K. Wojtyła, *Osoba i czyn*, Kraków 1969, s. 162.

⁸ *Tamże*, s. 162.

⁹ Zob. *Jan Paweł II do Ludu Bożego*, Vatican 1978, s. 67-69.

Synod eksponuje przymierze na rzecz człowieka, które dokonuje się między Kościołem i kulturą. Dokumenty synodalne analizują stan polskiej kultury po 1989 r. i zwracają uwagę na istniejące przemiany, wyrafinowany postkomunizm kulturowy, brak harmonii między kulturą materialną, społeczną i symboliczną. Niepokojące są też takie fakty, jak: muzyka rockowa, niebezpieczna „amerykанизacja” kultury, szerząca się pornografia, problemy kultury masowej, propaganda antykościelna, wreszcie szerząca się antykultura. W tej sytuacji w trosce o ducha kultury stawia się przed Kościołem pewne istotne zadania. Program działalności Kościoła w Polsce na polu kultury określił już w 1998 r. Jan Paweł II w przemówieniu do biskupów przybyłych *ad limina apostolorum*. Papież wyraźnie stwierdza, że Kościół w Polsce ma w tej dziedzinie niezwykle ważną rolę do spełnienia. Chodzi o to, aby treścią i wartościami Ewangelii przepojone zostały kategorie myślenia, kryteria ocen i normy działania człowieka. Należy dążyć do tego, aby cała kultura została przeniknięta duchem chrześcijańskim.¹⁰ Nie można szczędzić środków koniecznych do pielęgnowania tego, co szlachetne, wzniósłe i dobre. Dlatego uwaga Kościoła winna być skierowana również na świeckich. Chodzi bowiem o ich odważną, twórczą i aktywną obecność w miejscach, gdzie kulturę się tworzy, rozwija i ubogaca. Jan Paweł II, cytując Konstytucję duszpasterską o Kościele, podkreśla konieczność wychowania społeczeństwa, zwłaszcza młodego i najmłodszego, do właściwego odbioru tego wszystkiego, co jest owocem kultury. Dlatego należy tak kształtować ducha, aby rozwijała się zdolność podziwiania, wniknięcia w głąb, kontemplacji i urabiania sobie sądu osobistego oraz zdolności kształcenia zmysłu religijnego, moralnego i społecznego (KDK 59).

II Synod Plenarny przyjmuje słowa papieża jako wskazania dróg, przez które Ewangelia winna dotrzeć do serca polskiej kultury na progu trzeciego tysiąclecia. W ich świetle kieruje postulaty do twórców i animatorów kultury oraz określa zadania duszpasterzy i katolików świeckich. Do podstawowych zasad należy zwrócenie uwagi na transcendentálny wymiar kultury, kształtowanie kultury moralnej, prorodzinną politykę kulturową, rozwój kultury regionalnej, uwzględnienie procesu zjednoczeniowego z Unią Europejską

¹⁰ II Synod Plenarny (1991-1999), Poznań 2001, s. 113.

w aspekcie wspólnoty ducha, tworzenie kultury ambitnej, dostrzeganie wartości kultury masowej oraz obronę przed antykulturą.¹¹

Synod pragnie odpowiednio ukierunkować wysiłki ludzkie, w związku z czym precyzuje kulturotwórcze funkcje diecezji i parafii.

W tym kontekście podkreśla znaczenie parafii jako środowiska kulturowego, postuluje reaktywowanie „domów katolickich”, rozwój wydawnictw katolickich, rozbudowę sieci bibliotek i księgarni katolickich oraz podtrzymywanie idei tygodni kultury chrześcijańskiej.¹² Z uwagi na bardzo szerokie potraktowanie zagadnień kultury w działalności Kościoła dokumenty synodalne odnoszą się również do zagadnień ochrony i konserwacji zabytków, muzeów kościelnych, a nawet cmentarzy i kapliczek przydrożnych, gdyż i one świadczą o poziomie kultury ich twórców. Nadto poruszane są sprawy budownictwa sakralnego, wystroju świątyń oraz muzyki kościelnej.¹³

Ostatnia część rozdziału poświęconego ewangelizacji kultury i środków społecznego przekazu odnosi się do świeckich środków społecznego przekazu. Jest tu apel o właściwą etykę dziennikarską, o formację do dojrzałego korzystania z mediów, o wychowanie do właściwego odbioru mediów w rodzinie. Natomiast w odniesieniu do konfesyjnych środków społecznego przekazu zwrócono uwagę na konieczność wypracowania modeli mediów, rozwój prasy katolickiej, rzetelność rozgłośni katolickich, wskazano na szerokie możliwości, jakie niesie ze sobą wykorzystanie Internetu w dziele szerzenia Dobrej Nowiny.¹⁴

Ostatecznym celem i zadaniem ewangelizacji kultury jest umiejętność doświadczenia transcendencji prawdy, piękna i dobra, które mają stać się sługami tajemnicy Boga. Jest to wymóg wierności, wobec którego intelektualści, nauczyciele i artyści są powołani, by pełnić funkcję sumienia krytycznego wobec tego wszystkiego, co człowieczeństwu zagraża lub go pomniejsza.¹⁵

Wytyczne Synodu Plenarnego mają aktualizować wszelkie dziedziny działalności apostołskiej. Sprawy kultury leżą głęboko na ser-

¹¹ Zob. *tamże*, s. 114-116.

¹² Zob. *tamże*, s. 116-117.

¹³ Zob. *tamże*, s. 117-119.

¹⁴ Zob. *tamże*, s. 119-122.

¹⁵ Jan Paweł II, *Przemówienie z okazji sześćsetlecia Wydziału Teologicznego UJ Kraków 8 czerwca 1997*, w: *Drogowskazy dla Polaków Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 1999, t.3, s. 411.

cu Ojcu Świętemu, są również niezwykle istotne w sprawnym funkcjonowaniu Kościoła. Religia i kultura nie tylko wzajemnie się uzupełniają i potrzebują, ale ich korelacje warunkują się i uzasadniają. Trudno wyobrazić sobie rozdzielanie tych dwu wartości, gdyż pozostawione same sobie ulegną degeneracji. Kultura bazuje na religii, religia zaś jest fundamentem dla kultury, a razem ubogacają człowieka w jego doczesności i wieczności. Historia wskazuje na fakty, które jedynie potwierdzają konieczność traktowania tych rzeczywistości komplementarnie.

Ewangelizacja kultury

Dla chrześcijanina działalność kulturalna dokonuje się na dwóch poziomach. Pierwszy – związany jest z obroną człowieka jako takiego, drugi – dotyczy ewangelizacji kultur.¹⁶ Zrozumienie ewangelizacji kultur najlepiej następuje w relacji do pojęcia „sekularyzacja”, gdyż jest niejako jej antonimem. Jak wskazuje historia, w ciągu dziejów sekularyzacja kultur doprowadziła do desakralizacji ludzkiej egzystencji i odcięcia jej od świata religijnego. W ten sposób kultura i religia przestały stanowić nierozdzielną całość. To spowodowało prawdziwy dramat naszych czasów. Współcześnie uświadomiono sobie, że istniejące kultury powinny ponownie stać się terenem ewangelizacji. Przypomniano pojęcie „ewangelizacja kultur”, które praktycznie towarzyszyło poszczególnym epokom. Troska o ewangelizowanie kultur nie jest czymś nowym dla Kościoła, natomiast stawia przed nim problemy, które w świecie nacechowanym pluralizmem, ścieraniem się ideologii i głębokimi przemianami mentalności nabierają nowego charakteru.¹⁷ W pojęciu ewangelizacji kultur znajdujemy kilka istotnych elementów:

– Kultura jako pole ewangelizacji. Chodzi tu o umysłowe ujęcie kultury.

– Ewangelizacja etosu. Ewangelizacja powinna rozpocząć się od wyodrębnienia wartości kulturalnych i rozróżnienie, co w danej kulturze jest sprzeczne z Ewangelią. Chodzi o przekształcenie tych wymiarów kultury, które dotyczą zbiorowego myślenia i działania.

¹⁶ Z. Adamk, *Elementy wiedzy o kulturze*, Tarnów 2001, s. 98.

¹⁷ Paweł VI, *Adhortacja apostołska Ewangelii nuntianti, O ewangelizacji w świecie współczesnym*, Warszawa 1986, s. 20.

– Odpowiedź na ukryte nadzieje kultur. Chodzi o ujawnienie niezwykłego charakteru, który pojawia się przez głoszenie Ewangelii.

– Rozwój człowieka i ewangelizacja. Wpływ Ewangelii na kultury w zależności od miejsca i czasu ujawnia się w różny sposób i na różnym poziomie. Tak dokonuje się prawdziwa chrystianizacja kultur, jednak nie na zasadzie jakiegokolwiek dominacji.¹⁸

Działalność ewangelizacyjna i kulturowa Kościoła związana jest przede wszystkim z obroną człowieka i jego praw. Za pośrednictwem dialogu i współpracy ze wszystkimi ludźmi dobrej woli chrześcijanie inspirowani Ewangelią mogą prowadzić działalność humanistyczną na rzecz wszechstronnego rozwoju człowieka.¹⁹

Z uwagi na fakt, iż nie sposób zrozumieć życia chrześcijańskiego poza kontekstem kulturowym, wynikają konkretne zadania. Przede wszystkim symbioza wiary i kultury musi być żywa i płodna. Wynika to z powołania do ewangelizowania ludzkiej kultury. Dlatego trzeba odnaleźć apostołską twórczość i profetyczną moc pierwszych uczniów. Ta nowa ewangelizacja ma być prawdziwym spotkaniem między Słowem Życia a kulturami Europy. Jest to szczególnie ważne w czasie, gdy pojawiają się silne tendencje dążące do zjednoczenia Starego Kontynentu. Episkopat Europy patrzy z nadzieją na Kościół polski, licząc, że wniesie on w nowe struktury całą swoją infrastrukturę duchową, moralną i religijną wraz z całym bogactwem kulturowym.

Wraz z ewangelizacją kultur musi postępować i dokonywać się inkulturacja Ewangelii, gdyż tylko w ten sposób zostanie zachowana wolność oraz wzajemne ubogacenie, które obfitować będzie pięknem i wartością ludzkiego życia. Jedno bez drugiego istnieć nie może.

ks. Andrzej BLEWIŃSKI

¹⁸ Por. Z. Adamek, *Elementy wiedzy o kulturze*, s. 100-106.

¹⁹ Por. Jan Paweł II, *Przemówienie w UNESCO*, w: *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*, Rzym 1988, s. 51.